

Torsdag med THORS

14.10.82

Genusfel och ordböjningsfel hittar man inte ofta i våra tidningar. En meddelare har dock noterat ett par ställen med fel av detta slag. I en rubrik nyligen talades det om **svåra massaker**. Det borde givetvis ha stått **massakrer** (till en massaker). — I en landsortstidning talades det om "det synbarliga **debattstiltjet**", det borde ha varit **debattstiltjen**.

En man med samma skolbakgrund som jag, alltså Vasa svenska lyceum, har förgat sig över några ord och uttryck.

Det första är **tar foto på**. Det har blivit allmänt i Sverige och tycks dyka upp allt oftare hos oss. Möjligen kan till uttryckets försvar sägas att det ger en chans att skilja mellan "en kopia av ett foto av Haggglund" (dvs: taget av H.) och "ett foto på X-berg" — men i vanliga fall kan vi utmärkt väl hålla oss till det vanliga och hävdvunna "foto av", t.ex. "Jag beundrade det nyaste fotot av din baby".

Uttrycket **gå på vinst** har jag aldrig sett eller hört. Det normala och rätta är **gå med vinst**.

Sedan var det fråga om **utvärdera**. Det har blivit rätt vanligt i allmänt språkbruk, men ursprungligen är det en fackterm t.ex. i pedagogik. Dess egentliga innebörd är "fastställa värdet av (t.ex. ett försök)". Som fackterm tycker jag ordet är på sin plats; ingenting är vunnet, om man i stället brukar det främmande ord som ligger till grund för "utvärdera", nämligen engelskans **evaluate**, i försvenskad form **evaluera**. Jag anser däremot att **utvärdera** alltför ofta, i allmänare språkbruk, brukas i stället för **värdera**.

Det sista ord som han känner missnöje med är **involvera**.

Vi skall se på ett par exempel på ordet. "Svensson var involverad i

tvetydiga historier", dvs han var **inblandad**. Vanligare är måhända följande användning av ordet: "Den nya planen involverar mycket omfattande åtgärder" — den **medför, drar med sig**. Det nymodiga främmande ordet **involvera** gör meningen dunkel för många läsare och kan utmärkt ersättas med andra, välkända ord. Liksom så många nyheter i vårt språk är det övertaget från engelskan.

Följande fråga kommer — eller skall jag vara "utrikisk" och säga emanerar — från en läsare med sydösterbottnisk bakgrund. Han nämner en sats som kan återges så här: "He' fu' nu detsamma som...". **He** innefattar två ord. Det första är mycket allmänt i Österbotten, dels som så kallat formellt subjekt "he va' svårt ti' jär hede" — det var svårt att göra det där, dels som bestämd artikel i neutrum. Det andra ordet är **är**. **Fu'** utgår från ett full såsom adverb med betydelsen "väl" (jämför det äldre svenska **fuller** i samma användning).

Till dagens vanliga finlandssvenska förs vi av en fråga som gäller uttrycket **inom ramarna för** (t.ex. min framställning). Bör det inte heta **inom ramen för**? — Jag håller med den frågande. Som hon tänkt sig, är pluralis **ramarna** påverkad av det finska uttrycket i motsvarande sats "puitteissa". Detta har ju blivit mycket vanligt i nufinska i överförd användning; vid en översättning kan det mycket ofta helt enkelt återges med **inom**.

Carl-Eric Thors

LÄSARNA INVOLVERAR gärna vår språkprofessor i olika frågor med filologisk anknytning; själv föredrar han att bli **INBLANDAD**.

Torsdag med THORS

28.10.82

Dagens första fråga gäller formen **böt** av ordet **byta**, t.ex. "Föreningen böt ordförande". Hur skall man ställa sig till den?

Formen **böt** har förekommit rätt länge, i varje fall i Mellansverige, men har inte blivit riktigt godtagen, utan brukar anses tillhöra vardagligt språk. Hos oss tycks den vara ganska ovanlig.

Mitt råd är: skriv **bytte** och använd helst den formen i tal!

NABBDÄCK eller **DUBBDÄCK**? Det beror på däckets det, lär vi av dagens Thors-text. Som mot slutet halkar in på professors favoritområde, ortnamsetymologi. Denna gång med Åbo och Esbo i centrum för uppmärksamheten.

"Vad har utropet **jemine** för ett ursprung?", frågar en österbottning.

Jemine torde av allt att döma vara utvecklats av det latinska utropet "Jesu, domine" (ordagrant: Jesus, herre). Latinet har en särskild form av vissa substantiv i utrop, en så kallad vokativ. Både **Jesu** och **domine** står i vokativform.

Jemine är således utvecklats ur ett utrop i kyrkospråket. Många svordomar och utrop är däremot helt enkelt förvrängningar — utan egentlig språklig innebörd — av namnet Jesus. Tänk på **jösses**, **jestas** o. liknande. Bakom förvrängningen låg ursprungligen dels fruktan för hämnd från den heliga personen själv, dels rädsla för att stöta omgivningen med t.ex. ett "Jesus", uttalat i onödan.

"Är ordet **dubbdäck** ett godtagat ord?"

Det måste man säga att det är: **dubbdäck** finns i senaste upplagan av Akademiens ordlista, utgiven 1973. Den känner emellertid också till ordet **nabbdäck**.

Vilket är då det rätta, vissa ordet (för att citera Karlfeldt)? Det beror på däckets utseende. **Dubbdäck** är däck, försedda med ståldubbar.

Nabbdäck har däremot mönster med upphöjningar eller nabbar av gummi. Båda slagen av däck brukas vid körning i halt väglag (jämför beteckningen **vinterdäck** som snarast är synonymt med **nabbdäck**). — Jag tackar lic. Mikael Reuter vid Språknämnden för upplysningar i det här sammanhanget.

En frågande har intresserat sig för några ortnamsetymologier. Denna gång skall jag beröra namnet **Esbo**. Det har faktiskt inte samma slutled som **Åbo**, trots att ordsluten ser lika ut i nutiden. De äldsta skrivformerna för namnet **Esbo** ser ut så här: **Espa** 1431 och ytterligare två gånger på 1430-talet, c. 40 gånger på 1500-talet. Också skrivformerna **Espåå** och **Espo** var vanliga på 1500-talet.

Den nuvarande skrivformen **Esbo** dyker upp först 1563. — Vi måste tydligen utgå från formerna **Espa**, **Espåå**. Namnet är uppenbart sammansatt med ordet **å**, förleden brukar tolkas som **äspe** "aspdunge". **Esbo** betyder således "ån vid aspdungen".

Åbo uppträder tidigast i den latinska formen **Aboa**, men den svenska formen **Abo** förekommer också tidigt. Detta **Abo** kan tolkas antingen ur ordet **bo** i betydelsen "gård" eller ur genitiv pluralis **boä** till ordet **boe**, vårt nutida **bo** i sammansättningar som **åbobo**. Sedan länge vet man (och frågeställaren känner också till det) att **turku** är ett ryskt lånord med innebörden "handelsplats". Samma ryska uttryck har vårt svenska ord **torg**.

Måhända kan man, som en kollega till mig har påpekat för länge sedan, finna ett sammanhang mellan namnen **Åbo** och **Turku**: staden kan ursprungligen ha kallats **Aboa torg** "de vid ån bosattas handelsplats". Sedan har svenskarna bevarat den ena delen och finnarna den andra. Det förutsätter att **Aboa** är bildat av ordet **boe** "invånare".

Carl-Eric Thors